

הוא זכאי! או לא?

העתונות העברית והיהודית באירופה ובארץ ישראל בראשית פרשת דרייפוס: מאבק בעלילה אנטישמית או ניסיון לצמצם נזקים?

גדעון קיץ

איזראליט (הארכיון היהודי), ביטאון חברת "אליאנס" - "כל ישראל חברים".

בגלל הופעתו מדי שבוע, היה ארשיב איזראליט הראשון שהגיב על הפרשה. בגיליון 45 מ-8 בנובמבר 1894 הוא הצליח לעשות זאת בלי לנקוב אפילו פעם אחת בשמו של הנאשם! במאמר הפותח, בכותרת "תקרית חמורה" כתב העורך איזידור כאהן (Isidore Cahen):

...הציבור מתוודע לפרשה האומללה הנוגעת, כך נראה, לכבוד צבא צרפת ושבה יש מי שרוצה לכוון גם את כבוד היהדות... עלינו לקבוע תחילה, כי מכל הידוע לנו על אישיותו של הנאשם, והסביבה בה נולד, המשפחה שלתוכה נכנס, הקריירה שפיתח, תולדות חייו עד כה, התארים שבהם זכה מתוך תחרות - כל אלה הופכים את הפשע שבו הוא נאשם לבלתי אפשרי מבחינה מוסרית. בגלל תקדימים אלה, הובתו הראשונה של כל עתונאי היא לדחות את קביעת עמדתו עד למתן ההוכחות, עד סיום המשפט. נאשם אינו בהכרח אשם. אם לפושע יש זכות לכל גילויי ההגנה של הצדק בן זמננו... קל וחומר, אדם בעל עבר מבריק ללא רבב עד כה, האם אינו ראוי שלא יחייבו אותו ללא עדויות מכריעות, מעל לכל ספק? אם יקרה הבלתי אפשרי ואשמתו של הקצין הנאשם תוכח בעובדות בטוחות לחלוטין, כל היהודים כולם יהיו נכונים לגנות אותו ולא יתירו לאחרים להדביק אות קלון למעשים שלא ייעשו. מה שמהווה בכל מקרה ביזיון, זה להאשים בהקשר זה את יהודי צרפת, שבמהלך דור של אמניציפציה נתנו לארצם די והותר ערובות... על מנת להיות ראויים ליחס נטול משוא פנים... ליהודים כיהודים - אין קשר לפרשה זו. העבירות, אם יש כאלה, חייבות להיחשב כאישיות. שום אומה, דת או מקצוע אינם צריכים לשאת באחריות לעבירות שביצע אחד מחבריהם...

באותו גיליון, בכתבה נוספת לא חתומה, בכותרת "תגובה מבורכת" העז הארשיב לקרוא לילד בשמו: "הפרשה הקרויה על שם קפיטן דרייפוס", וגם לבטא את המלה הנוראה מכל: "אנטישמיות", כדי לצטט מהז'ורנאל הצרפתי מאמר אמיץ פרי עטו של העתונאי אמיל ברז'רא שגינה בחריפות את חריצת המשפט בטרם החל ואת ה"סימוכין" שמצאו להאשמה בדתו היהודית של הנאשם אלפרד דרייפוס, והזהיר מפני הסלמה אנטישמית. נראה שגזו היה לכלי תקשורת יהודי להביא דברים בשם אומרום הלא יהודי, כדי שלא יחשד חלילה במשוא פנים. אחר כך מילא הארשיב את פיו מים חודש תמים לפני שנגע שוב בפרשה.

ב-15 באוקטובר 1894 נעצר בפריס קצין המטכ"ל היהודי קפיטן אלפרד דרייפוס באשמת בגידה ומסירת סודות לאויב. שמו המלא התפרסם לראשונה בעתון ל'ה סואר ב-30 באוקטובר. משפטו הראשון נערך בדלתיים סגורות בין ה-19 ל-22 בדצמבר 1894 בפני בית דין צבאי. הוא נמצא אשם ונדון למאסר עולם. ב-31 בדצמבר 1894 נדחה הערעור שהגיש. ב-5 בינואר 1895 התקיים הטקס המשפיל של שלילת הדרגה. ב-21 בפברואר 1895 נשלח דרייפוס לרצות את עונשו באי השדים. כך הסתיים השלב הראשון, המקדים, של "פרשת דרייפוס" שהתפרצה מחדש, במלוא עוצמתה, החל מ-1896 עד לזיכוי המלא של דרייפוס ב-1906.¹

כיצד התייחסו העתונים היהודיים, בעברית ובשפות אחרות לפרשה בראשיתה, לפני שהיה ברור שמדובר בעלילה? בכך עוסק המאמר שלפנינו.

תגובת העתונות היהודית בצרפת ובבריטניה

ראשית עלינו לבחון, כמובן, את תגובת שני עתוני הקהילה היהודית במקום ההתרחשות - צרפת, בעיקר כתייעוד לעמדת קהילה זו ומעמדה בחברה הכללית על סף הבשלת תהליכים היסטוריים שהפרשה גרמה להאצתם. בנוסף, בחרנו להביא את תגובות הביטאון היהודי המרכזי באנגליה באותם ימים, הג'זאיס כרוניקל של לונדון, שאמורות לספק השקפה פחות או יותר מאוזנת ובלתי תלויה. הדיווח בעתונות העברית במרכז אירופה ומזרחה הושפע בלי ספק, לחיוב ולשלילה, גם מן הסיקור בעתונות היהודית במערב. את הרקע האידאולוגי לטיפול שהעניקה העתונות היהודית בלשונות אירופה לפרשה, מספקת בעיקר תפישת האנטישמיות והקשר שנעשה, או לא נעשה, בינה לבין הפרשה - מול אידאל ההשתלבות בחברה הכללית. אידאל זה נבחן, מטעמים מובנים, בביקורתיות רבה יותר במזרח אירופה, שם המציאות בתחום זה היתה מרוחקת למדי.

צרפת

שני העתונים המרכזיים של יהדות צרפת עם פרוץ הפרשה היו הדו שבועון אוניוור איזראליט (העולם היהודי), ביטאון ה"קונסיסטואר", הגוף הממלכתי המנהל את ענייני הקהילה, שניתן להגדירו מסורתי ומייצג עמדה "אורתודוקסית", מול ה"רפורמיות" של השבועון ארשיב

האוניוור איזראליטי, ביטאון המסד הדתי-קהילתי הרשמי לא חשש להכתיר את גיליון 5 מה-14 בנובמבר 1894 בשם המפורש "הקפיטן דרייפוס". אבל תוכן מאמרו של העורך לור וג (Lazare Wogue), רחוק מתעוזה, כולו מבוכה והוא עשה שימוש נרחב עוד יותר ב"טכניקת הציטוט":

...לנוכח התהודה העצומה של פרשה מזוהרת זו, כיצד לשמור על שתיקה ולאור המיסתורין האופפים אותה כיצד לדבר? נאמר אפוא כמו חכמי התלמוד: אוי לי אם אדבר ואבוי לי אם אשתוק! ניותר מלהביע דעה על הנאשם. מוטב לנו לשפוט את אלה השופטים אותנו, והמחייבים אותנו ברובם בדיון. ובאיוז וזכות, נשאל אותם, אתם שאין לכם סמכות לעשות זאת, שאין ברשותכם מידע, באיוז וזכות ומאיוז סיבה? רק משום שהוא יהודי!

הביקורת היחידה שהעתון הירשה לעצמו היא ביקורת התקשורת ומניעה האנטישמיים. אבל כבר בתגובה ראשונה זו ביקש האוניוור למצוא סימנים מעודדים לשינוי בטון של העתונות ולשינוי חיובי בדעת הקהל:

...עם זאת, כשאנו עוקבים אחרי מה שנאמר בציבור בשבועיים האחרונים, אחרי מה שנדפס בעתונים, אנו נפעמים מהשינוי המשמעותי המתרחש בדעת הקהל - תופעה קשה ומעודדת כאחת. משום שאם הסערה של הימים הראשונים חשפה את הדעה הקדומה המנממת תמיד בעומק הלבבות, ההפוגה הנוכחית מוכיחה כי אותם לבבות עצמם הם הגונים, שיש להם תחושת האמת והצדק, ושתחושה זו היא שצפה ועולה, בסופו של דבר, תמיד על פני השטח...

האמונה התמימה הזו בטוב הלב הרפובליקני, לוותה בכמה דוגמאות של "התפתחות" בעתונים בפרובינציה ובעתונים ספורים בפריס. אבל הדוגמה שווג בחר להביא להביא במלואה היא פרי עטו של עורך העתון לה נסיון, ששמו הוא במקרה קמיל דרייפוס...

"לא שמו של העורך ולא יהדותו" הצטדק ווג מראש והביא את טיעונו לשיא של פתשיות, "אינם מפחיתים כהוא זה מסמכותיות כתיבתו. משום שמצד אחד מדובר בזהות מקרית לשמו של הקפיטן דרייפוס, ומצד שני ידוע שהכותב ניתק מכבר את עצמו מהפולחן הדתי היהודי ואפילו מהאמונה..."

לאחר מתן "הכשר" שכזה השאיר ווג את מלאכת התגובה לדרייפוס "הטוב".

גם כאן נאלם העתון דום חודש ימים, אך מדובר, כאמור, בדו שבועות.

ב-29 בנובמבר 1894 דן הארשיב איזראליטי שוב בענייני האנטישמיות הצרפתית אך לא הזכיר את פרשת דרייפוס בהקשר זה. במאמר הפותח של גיליון 48 ניסה היפוליט פראג (Hippolyte Prague) למצוא את שורשי האנטישמיות בגרמניה של ביסמרק, כשהוא עוסק בכמה "כשלונות" של האנטישמים הצרפתים. אברהם לודוויג, ראשון המדווחים (נכונה) מפרים על פרשת דרייפוס בעתונות העברית, יתייחס למאמר זה, ולהגדרה של פראג בדבר "הנטע הגרמני של האנטישמיות שיש המבקשים לטעת על אדמת צרפת" בביקורתו הנוקבת בהמליץ (ראו להלן) על "תרדמתם" של מנהיגי יהדות צרפת לנוכח האנטישמיות בארצם.

הארשיב חזר ל"פרשה הקרויה על שמו של קפיטן דרייפוס" במאמר

הפותח של גיליון 49 מה-6 בדצמבר 1894. בכותרת "רומן על אשמה" עסק המאמר בסיפור שהובא בעתון לה פטי טאן (הזמן הקטן) שהופיע בעתון האמור ב-22 ביוני 1894, חודשים מספר לפני פרוץ הפרשה ונדפס גם בעתונים אחרים. העתון מצא שסיפור בדיוני זה על מזימה של עלילת זיוף וריגול בצבא צרפת היה יכול להעניק רעיונות ליוזמי פרשת דרייפוס. איזידור כאהן התנפל עליו בהתלהבות, ציטט ממנו באריכות וניכר בו שהרצון להיאחז בממצא בלשי זה כהסבר לחלום הבלחות שהיכה בקהילה היהודית, גבר על חובת האיפוק שגור על עצמו: "פעמים רבות בימינו איך המציאות מוצאת השראה מהמציאות. האם לא ראינו פעמים רבות בימינו איך המציאות מוצאת השראה ברומן?", הוא שאל בתקווה וסיים: "מכיוון שהעתונים המתקיימים מן האנטישמיות המוצהרת או המוסווה הדביקו לשמו של זה שהם דנו מלכתחילה כבוגד את הכינוי יהודי, האין הם מעניקים בכך לנו את הזכות להזהיר שהכבוד היהודי לא נפגע משום מקרה, ולטעון, כי אין אפילו התחלה של הוכחה לכך שמדובר ביהודי אשם באמת?"

בגיליון 50 מה-13 בדצמבר 1894 של הארשיב עסק מאמר התתום על ידי "פלוני" ב"תעוזה בדעת תקלה" שאותה העלה כבר האוניוור, כלומר מאמרים בעתונות הצרפתית שהתחילו לצדד, בדרך זו או אחרת בדרייפוס וביהודים וניקו אולי את כלל דעת הקהל מאשמת האנטישמיות, משום שהיה מדובר ב"סרוף מערכות" חולף:

כאשר פרצה פרשת דרייפוס... העתונות סערה בהשפעת אשמת הבגידה שהוכחה כביכול, הפלילה את הנאשם על פי האינסטינקט ובלי להטריח את עצמה לחשוב... מטח של קללות, נאצות ואפילו איומים, שכרכו עם הנאשם, כמו בימי הימים של המן, את הגזע היהודי כולו... אתר כך באה, קצת במאוחר, המחשבה, כדי למתן התקף סירוף זה. הרחוק נרגעו, החלו לדון בדברים בקור רוח ובאופן בריא יותר, ועתונאים רבים, בולטים ונחשבים, העירו כי היתה זו טעות להפוך את כל היהודים אחראים בגלל עבירה של אחד מהם, שעדיין לא הוכחה מבחינה משפטית...

העתון תלה את ההערכה מחדש לגבי אשמתו של דרייפוס בכמה עתונים - בטיעונו של פרקליטו דמאנו, "שאינו חשוד כבעל ברית ליהודים, משום שהיו לו גם לקוחות אנטישמים". ומכל מקום, רוב העתונים העלו בשלב זה את שאלת עריכת הדיון המשפטי בדלתיים סגורות. העתון היהודי העז להצטרף אליהם:

...פומביות המשפט מתחייבת, ובשם של היהודים [האיזראליטים במקור] שהותקפו בחריפות כה רבה במהלך פרשה אומללה זו, אנו מצטרפים לדרישת עמיתינו. אסור שצילו של ספק יוטל על עניין זה, העטוף באפלה כה כבדה שבגללה יכולים אויבינו האורבים לנו להפיץ שמועות מסוכנות כדי להנציח חשדות מפלילים. יש לחסל פרשה זו לאור היום עם צרפת ודעת הקהל האירופית כעדים וכשופטים...

גם האוניוור איזראליטי חזר על אותו קו, עם אותה מסקנה. ברשימה במסגרת "חדשות שונות" בגיליון 7 הוא הגדיר את הפרשה כ"אחת המזוורות ביותר בתקופת סוף המאה שאנו חיים". גם הוא רצה לראות בהתנהגות העתונות ודעת הקהל מעשה הריג. תחילה

העתונות כולה התלהטה... נתפסה לחומרת המעשה ואולי גם בגלל שהיה מדובר ביהודי. אבל במהרה באה התגובה... הם אמרו לעצמם

יקרא בגלוי להשמידם. העתון תבע את הגנת השלטונות ומערכת המשפט באמצעות יישום החוקים נגד הסתה לאלימות ולרצח.

בגיליון 2 מה-10 בינואר 1895 חזר הארשיב לנושא הכאוב, בלי להתייחס כלל לטקס המשפיל של ההורדה בדרגה שהתרחש בינתיים. המאמר הראשי "הוכחות במשפט" איזכר שוב בלי לנקוב בשמו, את משפט דרייפוס, רק כדי להתלונן אחר כך על השמצות חדשות מצד אמצעי התקשורת נגד היהודים:

...גור הדין שניתן לאחרונה במשפט, בדלתיים סגורות, לא שם קץ לזויכות הנסערים שעוררה פרשה זו, החמורה באופן יוצא מן הכלל. להיפך, הוא עורר אותם מחדש. אנו לא ניכנס לגופו של ויכוח. ניתן להבין, בלי שנדגיש זאת, את ההתאפקות המחייבת אותנו כנדון, והדווקת, בשלב זה, לתוך לבנו, מספר הערות שהיו לנו. יבוא היום

L'UNIVERS ISRAËLITE

Le Capitaine Dreyfus

Paris, 11 novembre.

En présence de l'énorme retentissement de cette étrange affaire, comment garder le silence? En présence de l'étonnant mystère qui l'entoure, comment parler? Aussi dirons-nous avec le docteur talmudique: « Tant pis si je parle, tant pis si je me tais! » et nous nous garderons bien de porter un jugement sur le prévenu; bien plutôt prétendons-nous juger ceux qui le jugent, qui pour la plupart le condamnent. Et de quel droit, leur demanderons-nous, vous qui n'avez ni mandat ni qualité pour le faire, vous qui ne possédez aucun des éléments de la cause, — de quel droit et par quelle raison? Uniquement parce qu'il est juif!

Toutefois, en observant depuis quinze jours ce qui se dit dans le public, ce qui s'imprime dans les journaux, nous sommes frappé d'un revirement qui s'opère insensiblement dans l'opinion: fait pénible et consolant tout à la fois; car si le *tolle* des premiers jours trahit le préjugé hostile qui sommeille toujours au fond des cœurs, la délicate actuelle prouve que ces mêmes cœurs sont sensibles, qu'ils ont le sentiment du vrai et du juste, et que ce sentiment finit toujours par remonter à la surface. Un curieux exemple de ce revirement nous est donné par

VIe ANNÉE N° 46. — Jeudi 8 Novembre 1894. — L^{re} ANNÉE

ARCHIVES ISRAËLITES

RECUEIL POLITIQUE ET RELIGIEUX

HEBDOMADAIRE

Directeur: **EMILE CARRIÉ**   Rédaction: 9, rue de Berlin, à Paris   Rédacteur en chef: **H. POISSON**

Édité par **EMILE CARRIÉ**   Prix du Numéro: 1 franc   Les Abonnements: 10 francs par an

Paris, 11 novembre.

En présence de l'énorme retentissement de cette étrange affaire, comment garder le silence? En présence de l'étonnant mystère qui l'entoure, comment parler? Aussi dirons-nous avec le docteur talmudique: « Tant pis si je parle, tant pis si je me tais! » et nous nous garderons bien de porter un jugement sur le prévenu; bien plutôt prétendons-nous juger ceux qui le jugent, qui pour la plupart le condamnent. Et de quel droit, leur demanderons-nous, vous qui n'avez ni mandat ni qualité pour le faire, vous qui ne possédez aucun des éléments de la cause, — de quel droit et par quelle raison? Uniquement parce qu'il est juif!

Toutefois, en observant depuis quinze jours ce qui se dit dans le public, ce qui s'imprime dans les journaux, nous sommes frappé d'un revirement qui s'opère insensiblement dans l'opinion: fait pénible et consolant tout à la fois; car si le *tolle* des premiers jours trahit le préjugé hostile qui sommeille toujours au fond des cœurs, la délicate actuelle prouve que ces mêmes cœurs sont sensibles, qu'ils ont le sentiment du vrai et du juste, et que ce sentiment finit toujours par remonter à la surface. Un curieux exemple de ce revirement nous est donné par

ונוכל לבטא אותן. נחכה שיבוא...

זוהי הודאה פתטית אך גם דרמטית למאמינים בנפלאות האמגניפיצייה ושיווי הזכויות. עתון יהודי רשמי ברפובליקה הצרפתית אינו חופשי להתבטא במקום שעמיתים לא יהודים יכולים. עוד לא הגיע היום שבו הוא יוכל להפך את שבעות האלם שגזר על עצמו.

לכן, במדרג "חדשות שונות" באותו גיליון, חזר הארשיב לטכניקה שהוא יכול להרשות לעצמו: ציטוטי העמיתים. הפעם מתוך ראיון שהעניק פרקליטו של דרייפוס, עורך הדין דמאנו, לז'ורנאל הפריסאי: "אתם יודעים שאיני יכול לומר דבר. שמו אותנו בדלתיים סגורות, כלומר שמו לנו מעויל על השפתיים. איני יכול אפוא לדבר. איני יכול אלא להיכנע... להחלטה שקיבל בית דין צבאי... בדלתיים סגורות. עבורי, כמו עבור כולם, נגזר דינו של הקפיטן דרייפוס, ובעיני כולם הוא אשם, משום שהוא נמצא חייב בדין. אבל... בתוך תוכי, אני נשאר משוכנע באופן המוחלט ביותר בחפותו. ביטחוני לא השתנה. הצהרותי נותרו בתוקפן." גם דמאנו היה מנוע מלהתנגד לגזר הדין, אבל הוא מצא, בניגוד לדוברי הקהילה היהודית, דרך להביע אמון בחפותו של דרייפוס.

ואילו האוניוור בגיליון 9 הירשה לעצמו לבטא פקפוק מסוים, תחת הכותרת "שוב דרייפוס":

דינו של דרייפוס נחרץ... האם בצדק? אנו מכבדים יותר מדי את תכונות שופטיי מכדי לענות: לא. אנו יודעים יותר מדי שאין לסמוך על שיפוטם של בני אדם מכדי לענות: כן. אנו יודעים, בנוסף לכך, כי אישים

שני העתונים היהודים-צרפתים ותגובותיהם המוקדמות למשפט דרייפוס

שאתהי הכל אי אפשר להאשים אפילו יהודי ללא הוכחות, כי הפרשה גזושה בדברים בלתי סבירים וכי מן הראוי לכל הפחות לחכות... ואנו מצטרפים במיוחד למסקנתו של אנרי פוקייה, כמו כמעט מרבית העתונים, בה הוא דורש את מומביות הדיונים. ערובה מתחייבת לנאשם, לחברה ולשופטים עצמם.

גזר הדין נתקבל למרות הכל בדלתיים סגורות. שני העתונים היהודיים נאלצו להגיב עליו באי חשק ניכר. הארשיב איזראליט עשה זאת כבר חמישה ימים אחר כך, ב-27 בדצמבר 1894 בגיליון 52. במאמר לסיכום השנה תחת הכותרת "האם אנו מוגנים?", קבע איזודור כאהן, כי "השנה האזרחית 1894 מסתיימת באופן עצוב עבור היהודים, עבור צרפת ועבור הציוויליזציה. המשפט הרועש והאומלל שהסעיר את דעת הקהל והתנהל בדלתיים סגורות הסתיים בשבת שעברה. אלה שציפו מאתנו לזויכות מהודש על פרשה זו או על גזר הדין, טועים". הוא הזהיר עם זאת והסביר את הצורך בשתיקה: "אפילו אם השתיקה לא הייתה מתחייבת מטעמי נימוס, בגלל אבלין של שתי משפחות מכובדות ובזכויות, היא הייתה מתחייבת בגלל המצב המעורער שאליה הביאה המערכה המאיימת המנוהלת על ידי האנטישמים לא רק אותנו, המיעוט היהודי, אלא את כל המיעוטים...". בהמשך תיאר כאהן מצב של איום ממשי שבו "בגלל פרובוקציות המטילות אימה על רובה המכריע של צרפת ההגונה, האינטרסים שלנו בסכנה, וזכויותינו אינן מוכרות, ביטחון עתידנו אינו מוגן באורח מספק". הוא הביא דוגמה של מאמר אנטישמי אלים שהאשים, בין השאר, את היהודים בהכנות לרצח המוני של תינוקות לכבוד חג הפסח, כדי לנקום בצרפתים על יחסם לדרייפוס

החד משמעית בזכות הנאשם הטילה ספקות המורים בעצם תקינות ההליך השיפוטי בצרפת בסגנון מאוד "בריטי":

החלטת בית הדין הצבאי הצרפתי בעניינו של קפטיין אלפרד דרייפוס לא שכנעה חלק ניכר ובעל השפעה בציבור מוחץ לצרפת. אשר לנו, אנו מסרבים להאמין באורח מופגן שקצין יהודי כלשהו יכול להיות אשם במעשי הבגידה שיוחסו לקפטיין דרייפוס, ואנו נדבק באמונה זו עד אשר יובהר לנו שההוכחות נגדו משכנעות ושהפותר נבדקה כראות. הבה לא ניצור אפילו לרגע את הרושם שאנו מטילים ספק ברצונם הטוב של הקצינים חברי הבר השופטים. להיפך, אנו מאמינים שהם ביצעו חובה כואבת בכנות גמורה. אך העובדות נותרו בעינן: הם אנשים נטולי ידע משפטי, והם הגיעו למשפט כאשר שר המלחמה שאג לעברם שהאסיר שלהם אשם, וחלק ניכר של דעת הקהל המוססת תבע הפללה. אך השאלה החמורה ביותר שמציב המשפט קשורה לאופיין של ההוכחות שהוצגו נגד קפטיין דרייפוס. ידוע שמדובר במסמך אחד ויחיד שהשמועה אומרת כי נגנב משגרירות גרמניה. אלו צעדים ננקטו כדי להוכיח את אמיתות המסמך? שגרירות גרמניה אומרת כי אינה יודעת עליו דבר. נראה שקפטיין דרייפוס לא היה פופולרי ביחידה שלו, ואיבה אישית כבר הביאה לזיוף הוכחות. אנטישמים הוכיחו את עצמם, כמובן, כרבי מומחים באמנות זו, כפי שמעידים הפיברוקים המבישים שלהם שבהם זממו לזהם את שמו של מר פְּרֶמְיֶה [השר היהודי בממשלת צרפת, ג.ק.] והביאו בחשבון באיזו קלות נגרר המוח הלא משפטי הצרפתי אפילו לזיופים המגושמים ביותר...

כאן בא תיאור פרשה מפורסמת שבה נתגו אישי ממשל בכירים בצרפת אמון בהשמצות נגד העתונאי והמדינאי קלמנסו, והגיאויש כרוניקל חוזר ומסכם את משמעות טיעוניו לגבי הפותו של דרייפוס: "יש לנו סיבות נכבדות לסרב לקבל בעיניים עצומות את החלטת בית הדין הצבאי. די בסיבות אלה, בכל שיעור שהוא, כדי לחזק אותנו באי יכולתנו האינסטינקטיבית להאמין שבו נתגו יוכל להיות אשם בפעולה כה אפלה של רמייה כמו זו שבגינה נתבע הקפטיין דרייפוס."

ההאשמות שהטיח העתון ברודפי של דרייפוס הושנתו רובן ככולן על אופים קל הרעת, ה"לא משפטי" והנוטה להפללות בלתי סבירות של הצרפתים. גם האנטישמים הוזכרו כ"אמני הזיוף", בלי להדביק, בכל זאת, את תו האנטישמיות לדעת הקהל ש"נגררה". זוהי תגובתה הרשמית והישירה היחידה של מערכת הגיאויש כרוניקל לשלב הראשון של הפרשה. ב-4 בינואר 1895 סיפר הגיאויש כרוניקל במדור "חדשות חוץ קולוניאליות" על עליית הדם האנטישמית, שהתפרסמה על רקע פרשת דרייפוס בעתון צרפתי, ועל קריאת עמיתו הצרפתי ארשיב איזראליט לממשלת צרפת להגן על היהודים על סמך חוקים נגד הסתה לשנאה והפרת הסדר הציבורי.

ב"רשימות השבוע" מה-11 בינואר 1895 ציין העתון כי "בשעה שכל הקהילה היהודית בצרפת מושמצת על ידי מגור נתעב בעתונות הצרפתית בשל פשע שבוצע כביכול על ידי קצין יהודי, מעודד לציין את העלתם... של שני קולונלים יהודים לדרגת גנרל בחיל התותחנים הצרפתי". סימן מעודד אחר מצא העתון בהומנתם של ראשי הקונסיסטואר היהודי לקבלת פנים של ראש ממשלת צרפת לרגל השנה החדשה.

התייחסות נרחבת נוספת לפרשה נמצאת במדור ה"מכתבים למערכת" בגיליון ה-18 בינואר 1895. מדובר במכתב על "משפט

נכבדים מטילים ספק באשמתו של הקצין לשעבר, ואחרים מרחיקים לכת וטוענים כי הוא חף מפשע. וכי אפילו בקרב בית הדין הצבאי לא שררה בתחילה אחידות דעים. אבל, בסופו של דבר, החוק אמר את שלו ועל הכל להישמע לגור דינו. מה שנתעב וחייב לעורר כל מצפון הגון, זו התנהגותם של המנוולים המנצלים את הפללתו של יהודי אחד, כדי להאשים את כל היהודים...

כיבוד גזר הדין, מחאה רפה, שתיקה מאולצת - אלה היו מאפייני תגובות התקשורת היהודית בצרפת, כשהמטרה העליונה היא - למנוע התגברות הגל האנטישמי ולא לפגוע בשיווי הזכויות שהושג בעמל כה רב. קישור הפרשה לאנטישמיות לא הוטל, בדרך כלל, בספק. יהודי צרפת חששו יותר מכך, שהפרשה מזמינה תגובות אלה, ולא, כי האנטישמיות היא-היא תגורם לפרשה. לסיום היפנה גם האוניוור את קוראיו למאמרים "מומלצים", ביניהם זה של הפילוסוף והפעיל הסוציאליסטי היהודי ברנאר לאואר על האנטישמיות באקן דה פארי (החד של פריס) מה-31 בדצמבר 1894: "קראו אותם ותשכילו", טיים העתון את טיפולו בשלב הראשון של הפרשה.

לאואר, שניתוחו את האנטישמיות וחוסר הסיכוי של האמנציפציה התקרב לעמדה הציונית עוד לפני פרוץ הפרשה, פירסם החל מקיץ 1895 חוברות על תפקיד האנטישמיות הצרפתית בעלילה נגד דרייפוס ונגד הפסיביות של הקהילה היהודית. הוא הקדים את אמצעי התקשורת של הקהילה, שעמדתם הפכה מיליטנטית יותר, בעיקר זו של אוניוור עם הגיעו של עורך חדש - ישעיה לואיאן (Issaie Levaillant) ושינוי קצב הופעתו לשבועי מספטמבר 1895.

לעומתו, שני עתונאים יהודים שותרי אמנציפציה שפרסמו בימי תחילת הפרשה עתונים פרטיים קיקיונים, שהוקמו, בין השאר, כדי להילחם באנטישמיות ובעתונים האנטישמים, ראו בפרשת דרייפוס הלום בלחות שהתגשם, והציעו, במלוא הרצינות, להוציא את דרייפוס לחורג. בעוד שז'וזף ארון (Joseph Aron) סבר בעתונו ליהומולוגסיון (ההכרה) מה-8 בנובמבר 1894, כי יש להעמיד את דרייפוס בפני כיתת יורים, נטה איזידור סינגר (Isidore Singer) בעתונו לה ורא פארול (המלה האמיתית) מה-10 בנובמבר 1894, לפתרון על פי "חוק הפלילי של משה", כלומר סקילה. רבה הראשי של צרפת נקרא ליידות את האבן הראשונה...²

לבסוף, הערה והארה מעניינת על פעילותו העתונאית בצרפת של אברהם לודוויג פול. סטודנט יהודי זה מרוסיה ופעיל ב"חובבי ציון", היה באותה תקופה משתתף קבוע בעתונות היהודית בצרפת, בעיקר בארשיב איזראליט אך גם באוניוור. אלא שתחום כתיבתו התרכז באופן בלעדי בספרות העברית, ביהדות רוסיה וקצת גם בענייני ארץ ישראל. עורכיו לא הניחו לו, ככל הנראה, לגעת בנושא הרגיש של הפרשה - גם בשל אזרחותו הורה - ושמרו אותו לעצמם. לודוויג פול יפרוק את תסכוליו בנושא משפט דרייפוס מעל דפי המליץ במאמרים נוקבים שבהם לא יחסס גם לבקר את העתונים היהודיים בצרפת תוך כדי עבודתו בהם.

אנגליה

האזכור הראשון של פרשת דרייפוס בגיאויש כרוניקל הופיע ב"רשימות השבוע" ב-28 בדצמבר 1894, אחרי פריסום גזר הדין בפריס. הרישימה

CORRESPONDENCE

THE DREYFUS TRIAL.

SIR,—Will you allow me through the medium of your journal to correct a statement in the English papers about Captain Dreyfus. He never sold documents to a foreign power, for either a large or "paltry sum of money."

The French Press distinctly stated that Captain Dreyfus received no pecuniary compensation for his transaction, concerning the nature of which the public is kept in complete ignorance.

The veracity of Captain Dreyfus was never questioned till he asserted his innocence. He says, that a memorandum was found on the cheffonnière at an Embassy, relating to certain documents, about which he knew nothing until he was enlightened at his trial. Two experts did not believe that the memorandum was written by Captain Dreyfus. Three others considered that it was in his handwriting, and on this flimsy, insufficient evidence, he was proclaimed a "traitor" and condemned to military degradation, and imprisonment for life. Monstrous, but thoroughly French.

The writer witnessed the trial of a French official, wrongfully accused of having stolen a government document. He was found guilty and every naval and military officer in the town abandoned their former comrade, whose innocence was ultimately proved.

The French are a noble nation, their friendship

מכתב למערכת בזכות דרייפוס - בוזיאיש כרוניקל

חלקו האחרון של המכתב הוקדש לתיאור אישיותו ומסלול חייו של דרייפוס. מסירותו להישאר תחת שלטון גרמניה בעיר הולדתו מולהאוזן, דרך הקריירה הצבאית המבריקה שלו, שמו הטוב והיותו איש משפחה למופת. "האם איש מסוג זה יקריב את האינטרסים של ארצו ויביא בושה וצער על יקיריו? לעולם לא," קבע הכותב. "הוא התנהג כמו אדם שמודע לחפותו וזועם על ההשפלה שלה היה קרבן במהלך ההתנסות הנוראה של שלילת הדרגה הצבאית. בוגד אמיתי היה מופיע למשפט בראש שמוט, עיניים מושפלות ופנים היוורות. קפטין דרייפוס החזיק את ראשו זקוף והביט במעגיו, כמו גם בקהל, היישר בפניהם! האיש הוא סטואי."

"גזר דין מוות היה רחום בהשוואה למה שעבר על 'השעיר' לעזאזל' של המאה ה-19," סיים 'ג'סטיס' את מכתבו, בלי שיבהויר אם הוא עצמו נכח בטקס ההשפלה או שהוא מסתמך על תיאורי אחרים. המכתב סיים גם את טיפול הג'ואיש כרוניקל בשלב הראשון של הפרשה, שהצטיין בדימויים השליליים של צרפת שהיו מקובלים בבריטניה ובעמדתו הנחרצת לטובת דרייפוס.

תגובות העתונות העברית*

תגובותיהם של העתונים העבריים המרכזיים באירופה ובארץ ישראל והסיקור שהעניקו לשלב הראשון של הפרשה מעניינים במיוחד על רקע ההלם והמבוכה בקרב יהודי צרפת עצמה והצורך שהפגינו לנתק את הפרשה מבעיית האנטישמיות. זו היתה עמדת המוסדות והעתונות היהודית בצרפת, בטרם תבוא ההתפכחות המאוחרת בשלב הבא. במקביל מקובל להתייחס לתקופה זו כאל "הקש האחרון" בעיצוב הציונות המדינית של הרצל.¹ גילויי האנטישמיות שנילוו לפרשה כבר בשלב מוקדם זה שינו גם את דעתו של פילוסוף יהודי צרפתי כמו ברנאר לאזאר על מקורותיה, ודהפו אותו אל רעיון הציונות הסוציאליסטית. עם זאת, התגובות אינן מיידיות. דיווחו של הרצל בעתונו הווינאי נזיה פראיה פרסה אינם נוקטים עמדה בדבר חפותו האפשרית של הנאשם. הוא הזכיר רק פעם אחת את יהדותו ונמנע מלתאר את התגובות האנטישמיות, כולל בטקס שלילת הדרגה. על כך שההמון צעק גם "מוות ליהודים" הוא סיפר במאמר "ציוני" מאוחר יותר.²

בהנחה שהפרשה שימשה זרז באימץ הגישה הציונית, יש לבדוק, אפוא, אם הציונים (נשתמש במונח זה אף שהתנועה הציונית קמה רק ב-1897) של 1894 הגיבו על הפרשה "בהתאם". כלומר: כיצד עיצב ההיבט האידיאולוגי את הסיקור והתגובות. פרט למרכיב זה ניתן להניח כי התגובות הושפעו בהכרח גם ממרכיבים "עתונאיים" בסיסיים: המקורות, תדירות ההופעה, תחרות מקצועית וגם מקום הופעת העתונים, בהתחשב במעמד הקהילות היהודיות ואמצעי התקשורת שלהן באותם מקומות.

במזרח אירופה ובמרכזה בדקנו בתקופה שבה אנו עוסקים את גיליונות שני היומונים: המליץ (פטרסבורג) והצפירה (ורשה), ואת

דרייפוס" שנשלח מצרפת. המכתב התום בפסבדונים "ג'סטיס" (צדק) והוא נכתב, כך נרשם, בניס (ברביירה הצרפתית) ב-11 בינואר של אותה שנה.

גם אם הוא כתוב, ככל הנראה על ידי לא צרפתי, ברוח עמדת העתון בזכותו של דרייפוס, נכנס המכתב בעקיפין לפרטי הפרשה שלא הוצגו קודם לקוראי הג'ואיש כרוניקל, כולל טקס שלילת הדרגה. נראה שהוא נכתב כתגובה על הפרסומים בעתונות הבריטית הכללית:

אדוני,

הרשה לי באמצעות עתונך לתקן את הטענות בעתונים הבריטים בעניין אלפרד דרייפוס. הוא מעולם לא מכר מסמכים למעצמה זרה, עבור סכום גדול או "פעוט" של כסף.

העתונות הצרפתית ציינה במפורש שקפטין דרייפוס לא קיבל תשלום חומרי עבור העסקה, שלגבי מהותה שרזי הציבור בחוסר ידיעה מוחלט. צדקת טענותיו של קפטין דרייפוס לא נחקרה מעולם עד שהצהיר על חפותו.

כאן הובאו טענות ההגנה, מהלך החקירה ותקלותיה עד לשלילת הדרגה וגזר הדין של מאסר עולם. "מפלצתי - אבל מאוד צרפתי" ציין הכותב באירוניה והעיד מניסיונו האישי: "כותב מכתב זה היה עד למשפטו של פקיד צרפתי שהואשם בשוגג בגניבת מסמך רשמי. הוא נמצא אשם וכל קציני הצבא והימייה נטשו את חברים לשעבר, שהפחתו הוכחה בסופו של דבר." הצרפתים, קבע הכותב, "הם אומה הפכפכה. הידידות מחזיקה אצלם מעמד לעתים נדירות לנוכח סימן ראשון של אסון מתקרב."

הכותב הזכיר עוד את דרישת דרייפוס ופרקליטו למשפט פומבי, ושאל: "מדוע חשש הקפטין דרייפוס שמשפטו יתנהל בהשאי? האם היה כאן חשש נסתר שרוח אנטישמית עלולה לכבוש את שופטיו?" זו היתה הפעם הראשונה בעתונות היהודית ש"מכובדות" השופטים לא רק הועמדה בספק, אלא שהם אף נחשדו באנטישמיות.

* חלק זה נדפס כבר, ברובו, בקשר, גיליון 16, נובמבר 1994 ("דרייפוס: הגילוי, המשפט והמבוכה - מה כתבה העתונות העברית בראשית הפרשה?"), עמ' 17-4

דרייפוס בפני שופטיו - איור בן הזמן

השבועון המגיד לישראל (קרקוב); בארץ ישראל: הצבי (של אליעזר בן יהודה) וחבצלת (של ישראל דב פרומקין) - שניהם שבועונים.

באירופה

המליץ

המליץ היומי של 1894 היה ביטאון ציוני מובהק שהביא את רעיונותיהם של "חובבי ציון". עורכו, ליאון רבינוביץ', היה פעיל ב"חובבי ציון" והיה לו גם "קשר צרפתי" משום שלמד רפואה ומדעי הטבע באוניברסיטת סורבון ואף דיווח משם לעתונו (החל מ-1884). המליץ היה נתון בתחרות קשה עם מתחרהו הצפירה על דעת קהל הקוראים היומי המצומצם בעברית בתחומי הקיסרות הרוסית. עם פרוץ פרשת דרייפוס היה לו יתרון מובהק על מתחרהו ועל עתונים עבריים אחרים. לרשות העתון עמד סופר קבוע בפריס, אברהם לודויפול, שסדרת הכתבות שלו הנושאות את השם "מכתבים מפריס", עליהן הוא חתם בראשי תיבות A. L., זכתה לפופולריות ולהערכה רבה בקרב הקוראים. לודויפול היטיב לתאר את הפוליטיקה הפנימית הסוערת של צרפת ועסק גם בעניינים יהודיים מתוך נקודת מבט ציונית בלתי מתפשרת. לודויפול (1865-1921), שהיה פעיל בתנועת "חיבת ציון" באודיסה, ניסה לעלות ארצה כבר ב-1890 אך לא הורשה לרדת לחוף. הוא יצא ללמוד בפריס ונתמנה ככתבו הקבוע של העתון הרוסי אודסקי וסטניק. הוא היה ציר בקונגרס הציוני הראשון, כתב הצפירה ועורך הצופה (1903-1904) ואפילו הספיק להיות חבר מערכת הארץ בירושלים בתקופתו הראשונה. בימי פרשת דרייפוס הוא היה, בלי ספק, דמות מרכזית בעתונות היהודית בעברית, ובניגוד לעמיתים אחרים - מתחילתה.

באופן כללי הצטיין המליץ בתקופה זו בריבוי כתבות מחו"ל, בניגוד למתחרהו הצפירה שסמך בעניין זה על כושר פרשנותו הבלתי נלאה של עורכו נחום סוקולוב.

הכיסוי השוטף של אירועי הפרשה, כמו עניינים אחרים באקטואליה הבין לאומית, התבצע באמצעות מברקי סוכנות הידיעות הרשמית "החברה הרוסית", שהובאו בהמליץ (בניגוד להצפירה, כפי שנראה להלן). הם הובאו במקורם הלשוני וללא "שיפוצים" ניכרים לעין, אך בגיליון 270 מה-18 בדצמבר 1894 (6 בדצמבר עפ"י הלוח היוליאני) הופיע במסגרת מדור הרפורטז'ות "עזרת סופרים", המכתב העשרים למניין כתבותיו של A.L. מעיר האורות, שהוקדש כולו לפרשה, ערב המשפט שעמד להיפתח למחרת. זהו מאמר יוצא דופן ולכן גם חשוב בכל הקשור לסיקור המשפט הראשון בעתונות היהודית כמו הכללית. אם היהודים שבצרפת היו נבוכים והיו ביניהם שהאמינו באשמתו של דרייפוס, הרי שבדעת הקהל הצרפתית, גם אלה שיהפכו אחר כך לדרייפוסארים (כלומר - אלה שהאמינו בחפותו של דרייפוס) בולטים, כמו ז'ורז' קלמנסו או ז'אן ז'ורס, השמיצו גידופים כלפי הקפיטן האמלל ואף דרשו עונש מוות בעבורו. בתוך ים הדיסאינפורמציה ומעטה החשאיות, שהכביד גם על משקפים בין לאומיים נייטרליים פחות או יותר (ראו דיווחיו של הרצל) והקשה על קביעת עמדה מנומקת לגבי מחול השדים, הפגין לודויפול ראייה חדה וחד משמעית, כפי שנדרש ממאמר עתונאי, המסתמך על האידאולוגיה המניעה אותו, אך גם על רע ניכר לעין של הפוליטיקה הצרפתית.

כתורת המאמר מדברות בעד עצמן ואינן מותרות מקום לספק לגבי עמדתו של הכותב:

עניין דרייפוס ושנאת ישראל - ערך האשמה - עלילה חדשה - שונאינו ו"אוהבינו" - עניין קשה מאד - סודות הממשלה - קורות האשמה - הראיות והזכר לדבר כי העלילה בשוא ושקר יסודה - הפליטון של "העתון הקטן" - בירור המשפט. נקודת המוצא ה"ציונית" של לודויפול היא שהמשכיותה של האנטישמיות היא כאורך הגלות:

דור דור ועלילותיו. לא בפעם הראשונה רואים אנהנו את השנאה לישראל. במשך ימי היותנו בגלות זו ממצאיה עלילות שוא שונות על העברי, דתו ותורתו... אחרי עלילת הדם באה עתה עלילת בגד. הראשונה, על פי רוב, בארצות הנאורות תפעל רק על לב ההמון השפל... צריך היה אפוא להמציא עלילה חדשה אשר תתאים בתכונתה לתכונת הזמן והמקום... אך יש עוד צורך במופתים לקוחים מן החיים, כי השנאה לישראל אשר התגברה בעשרות השנים האחרונות איננה רק מחלה עוברת כי אם צרעת ממארת אשר דבקה בחברה האירופאית... יהיה עניין דרייפוס אל נכון אחד המופתים היותר חותכים, היותר מכריעים...

מדובר אם כן, ב"המצאה" חדשה של אותה אנטישמיות ישנה. "עלילת בגד" במקום עלילת דם, כדי להעניק אדרת מכובדת לגברת השפלה. השלב הראשון של הפרשה היווה עבור לודויפול גם הוכחה שאי אפשר

המשפט שחרצו על דרייפוס וכותבים שלפי החוק משנת 1848, לא חרצו עליו משפט מוות.

בגיליון 287, מה-8 בינואר 1895 התפרסם בהמליץ תיאור הטקס המשפיל של שלילת הדרגה לדרייפוס:

היום הסירו מעל הקפיטן דרייפוס את כל אותות פקד צבא אשר על מדיו בהצר ביה"ס ללימודי תכסיסי מלחמה ["אקול מיליטר"] במעמד גדוד אנשי צבא. כאשר ניגש אחד משרי החמישים אל דרייפוס לקרוע את פסי הזהב מעל בגדיו ולשבור את חרבו, קרא דרייפוס בקול גדול: הנני נשבע כי הף אנוכי מפשע. תחי צרפת! המון העם אשר התגודד ברחוב קראו: מוות לבוגד! אחר כך התלו להעביר את דרייפוס על פני כל אנשי הצבא אשר עמדו במערכה וכאשר עבר על פני סופרי מכה"ע קרא להם: הודיעו נא בכל ארץ צרפת כי נקי אנוכי מפשע! אחדים ממפקדי הצבא קראו לו: הלאה יודא! [יתודה איש קריות] דום בוגד! דרייפוס פנה אליהם בחימה ובקצף גדול, אולם אנשי הצבא המלווים אותו הרחיקוהו משם.

קריאות ההמון נגד היהודים נעדרות מדיוות זה, כמו מדיווחים אחרים. אך עוד קודם, ב-6 בינואר 1895, התפרסם מאמר התגובה הרשמי של העתון על תוצאות המשפט. המאמר שנשא את השם "דבר דרייפוס" חתום על ידי M. נראה כי גם כאן מדובר בלודויפול. מסקנה זו ניתן להסיק, בין השאר, מהשוואת מרכיבים סגנוניים האופייניים לכתבתו, מכך שהוא היפנה את הקורא אל "מכתב העשרים" שלו מפרס, מן האיזכור החוזר של "מסתרי פריס" וכמובן - מן הטעויות שאינם משתנים, גם אם הניסוח מתון יותר, כיאה למאמר האמור לבטא את עמדת העתון. "אבל גדול ליהודי צרפת..." - הודיע המחבר בראש המאמר כדי להגיע בסופו למסקנה שאם יהודים אלה לא יתפכחו, יהיה מקום בעתיד לאבל גדול עוד יותר.

מאשימים את דרייפוס בכך שמסר סודות של "ארץ מולדתו לעם נכר, וכי בא בדברים עם באי כוחו של העם הנכר למסור בידו את גורל צרפת... הקפיטן דרייפוס היה בעצה אחת עם העם הנכר לתת לו תואנה ואמצעים לערוך מלחמה נגד צרפת להחריבה ולהשמדה". אך בגלל סודיות המשפט אין לדעת "עם מי הצדק, עם המאשימים או עם אלה אשר גם כעת לא יחדלו אף רגע להאמין בנקיון כפיו של הקפיטן דרייפוס." לודויפול לא הותיר מקום לספק באיזה צד הוא תומך.

"לא פעם ושתיים הוכחנו במאמרנו כי מצב היהודים בצרפת אינו כפי שתארוהו להם אחינו בארץ הזאת", הזכיר לודויפול, בניגוד לאינטלקטואלים אחרים במזרח, דוגמת סוקולוב, שנטו לראות בשוויון הזכויות בצרפת את התגשמות השתלבות היהודים בחברה הכללית. עכשיו, אם תפרוץ מלחמה עם גרמניה יואשמו היהודים באחריות לתבוסה אפשרית: "את אשמת נפילתה תשים על ראש אחינו... האם גם עלתה המחשבה הזאת בלב מי שיהיה, לו היה הנאשם, למשל, בן אמונה אחרת, למשל פרוסטטנטית או גם מהמדית? בנוגע ליהודים הכל מותר." היהודים החזירו לצרפת טובה בנאמנותם, אלא שמעניקי הזכויות הם כפויי טובה. "עלובה החברה שצריך להזכיר לה את האמתות האלה; עלוב העם אשר בלי הזכרות כאלה לא ידע, או ישכת, את חובותיו!"

לודויפול לא הניח לאנטישמיות הצרפתית והמשיך להתריע נגדה ולהזקיק את שאנגנת הקהילה היהודית בצרפת. בגיליון המליץ מה-17

לסמוך על "ידידים". ואכן אלה, סוציאליסטים ורפובליקנים, יתגלו רק בשלב השני כשירדפו ההוכחות לעלילה. בינתיים השיקול ה"נכון" הוא להזדהות עם ה"פטרייטים":

"אשמת הבגידה העליונה" אשר נתנה עניין לסופרי צרפת לענות בו זה כירה ימים ואשר טובא בפני "סוד שופטי צבא" בעוד ימים אחדים, הראתה פעם יתרה את אמיתות פתגמו של המשורר: "שמרני אל מאוהבי ומאויבי אשמרה בעצמי". האשמה הזאת היא רק אחת מהעלילות הנמכות, אשר היה ישראל מטרה להציתן זה כאלפיים שנה. היא הראתה לנו במראיהם הנכון את שני המחנות גם יחד, מחנה שונאינו ומחנה "אוהבינו". שני המחנות האלה התחברו ויהיו בעניין זה בעצה אחת לעשות את כל ישראל ערב בעד הטאת היחיד. אם באמת עשה הקפיטן העברי הנאשם את אשר יטפלו עליו זרים ואנשי מרמה בערמתם...

לאחר תיאור השתלשלות העניינים בפרשת הצביע לודויפול על סודיות החקירה שאפשרה השערות וסקפולציות שונות: "ימים אחדים לא נודע שם 'בוגד', אך כאשר נודע השם הזה, אז רק אז החלה המלחמה האמיתית והחלו ההשערות היותר מעוררות צחוק...". כאן בא תיאור מאמרים בעתונות האנטישמית של דרימון ואחרים: "... אולם לו נשמעו כל הקולות הזרים והמשונים האלה רק בפי שונאינו, כי אז לכל הפחות יכולנו להבין אותם. השנאה העיוורת מקלקלת את השורה. אך קולות זרים ומשונים מאוד שמענו גם מפי 'אוהבינו'. כמעט כל העתונים חשבו לנתוח להראות על יהדותו של הקפיטן הנאשם ולברוא אגדות שונות אשר היו מעוררות בנו בל"ס [בלי ספק] צחוק לולא העירו בנו רגשות מרים מאוד..."

לודויפול הבהיר גם כי על פי טענת שר המלחמה מרסייה, מתבססת האשמה על "מכתב אחד". דרייפוס ופרקליטו מכחישים, ויש אומרים כי יד אנשים בצבא בדבר "הרוצים להרחיקו מהצבא בהיותו אחד מהיותר מצוינים בין שרי הצבא והוא היה יכול אל נכון לעלות למעלה גבוהה במצבו המדיני בפריס. בכלל חזון עלילות כאלה נפרץ מאוד ו'מסתרי פאריס' אינם רק סיפורים יפים, כי אם אמיתיים..."

בקלות הדעת והמקיאווליות של הפוליטיקה הצרפתית, באמצעות איזכור הספר הפופולרי שתורגם (בהמשכים) גם לעברית, מצא לודויפול סימנים נוספים לעלילה. דרייפוס הואשם בכך שהוא הולל ורודף תענוגות בשרים ולכן עשה מה שעשה למען אשה או כסף אבל הוא "בעל אשה יפה מאוד ושני בנים נחמדים... איש משפחה אוהב..." ואין לו גם צורך בכסף. "כל הטעמים האלו יתנו סעד וסמך, כי לפנינו עלילה בזויה."

לודויפול הביא גם סיפור שהתפרסם בפטי ז'ורנאל (העתון הקטן) המתאר פרשה דמיונית המזכירה מאוד את זו של דרייפוס. כל העתונים ציטטו אותה פרט לפטי ז'ורנאל עצמו... דרייפוס ופרקליטו דרשו משפט גלוי, אך ספק אם שר המלחמה יסכים. "נחכה נא ונראה בעוד ימים אחדים איך יפול דבר", סיכם לודויפול, אך נראה שלא היו לו אשליות מיותרות.

מברקי "החברה הרוסית" דיווחו בקצרה על השתלשלות המשפט. ב-25 בדצמבר 1894 התפרסמה ידיעה על גזר הדין:

בית המשפט על פי חוקי הצבא חרץ פה אחד דין דרייפוס, כי ישב כל ימי חייו במצודה. דעת מכה"ע [מכתבי העתים, העתונים] נוחה מדבר

בינואר 1895 כתב:

אחינו בצרפת נרדמים ובעת אשר סביכם נשערה [נסערה] מאוד לא יחדלו בכל זאת להישאר בתוך ענן חלומותיהם הנעימים. לו הקיצו כעת משנתם העמוקה, כי או ראו את הענן הכבד העולה על שמי חייהם... אך העב הנראה בקצה השמים לא יעמוד בלכתו, כי נרדף הוא הכוח ועוז ע"י הרוחות הנושבים באויר, והיה בהישמע קול הרעם או תקיץ היהדות הצרפתית, תתבונן סביבה ואז לא ידוע האם לא כבר יעבור המועד, הבית יהיה עשן...

ובגיליון ה-18 באפריל 1895 הוא ניתח את הצלחת העתונות האנטישמית וציין:

השנאה והקנאה חיות הנה, אפוא, בלב עם צרפת ביהוסו אל היהודים... אך אם יבוא איש מאתנו ויאמר כי בראשית צמיחת האנטישמיות בצרפת אפשר היה לכבות את האש, ישגה מאוד... אש תמיד היא...

המוליץ המשיך לנקוט עמדה פרו-דרייפוסארית גם עם שכוך גל האקטואליה הראשון. כך, בגיליון ה-5 בפברואר 1895 הוא הודרו לצטט את העתון ההונגרי מאגיאיר הירלאפ, שפרסם מכתב של בנו של דרייפוס לדידי בבודפשט שבו הוא הביע את ביטחונו בחפותו של אביו שנשפט "מבלי שהוגד על מה ולמה" והביע את ביטחונו ש"המצא ימצא איש הבליעל אשר עכר את אביו".

הצפירה

הצפירה של ורשה ב-1894 היה נחלת היחיד של נחום סוקולוב (1859-1936), שהצליח לאחר מערכה משפטית לנשל מן העתון את שותפו הקשיש, מייסד העתון חיים זליג סלזנימסקי. סוקולוב נחשב כבר אז ל"תופעה" בעתונאות העברית. בעל ידע נרחב בתחומים שונים, כיאה לנושא דגל ההשכלה, והספק עצום בכתיבה. תחומי התעניינותו היו מגוונים והוא נתן להם ביטוי בכתיבתו, עד כדי כך שלעתים קרובות הוא כתב בפועל חלק נכבד מן העתון. זהו היה המצב בתחום ענייני החוץ. בניגוד להמליץ מיעט סוקולוב בשימוש בכתיבי חוץ ואת החסר הוא השלים בסניטזה ובפרשנויות פרי עטו. הוא קרא עתונות צרפתית וגרמנית שניתן היה להשיגה בוורשה במהירות יחסית, ללא הקשיים על דרכה לפטרסבורג, למשל, הן מבחינת תנאי התקשורת של התקופה והן מטעמי צנזורה. סוקולוב, כמשכילים יהודים אחרים, גילה עניין מיוחד בצרפת והרבה לכתוב ולהקדיש מקום בעתונו הן לארועים המדיניים שם ובעיקר למעמדם של היהודים שזכה אצלו להערכה רבה. כאדם משכיל שעקב בסקרנות ולעתים באהדה אחרי פעולתם של החוגים ה"לאומיים" ביהדות, היה רחוק עדיין מדמות "האישיות הציונית והלאומית פאר אקסלאנס" שמייחס לו קוטיק¹ עד למהפך שעבר עליו לאחר פגישתו עם הרצל בקונגרס הציוני הראשון בבול ב-1897 - סוקולוב, כמשכילים אחרים, היה תומך נלהב בהשתלבות היהודים בחברה הסובבת אותם, ובראש ובראשונה באמצעות כיבוד החוק ודין המלכות. אשר לגישתו המקצועית לעתונות ולעתונאות, כבר אז ניתן להבחין בבירור כי אין לו בעיה מיוחדת "להתאים" את המציאות לאידאולוגיה, לא רק על ידי כתיבת פרשנות או סלקציה של המידע, אלא גם על ידי "שיכתוב" החדשות בהתאם לאידאולוגיה ול"קו" של המערכת. למרות המהפך בדיעותיו תישאר "תכונה" זו טבועה בו גם

בעתיד והוא יהיה חסיד מובהק של "עתונות מודרכת", לא רק בהצפירה. מבחינה זו הוא היה ה"מקצוען" הראשון של ההסברה הציונית.⁶

הדיווח השוטף על פרשת דרייפוס מתחילתה הובא במברקי "החברה הרוסית" אך סוקולוב לא הסתפק בכך והרבה להתייחס לנושא בסקירת ענייני החוץ שלו ובמסגרות אחרות.

הנה הדיווח על גור הדין של דרייפוס בגיליון הצפירה מה-24 בדצמבר 1894:

פייטן דרייפוס ערב משפטו הראשון

משפט דרייפוס נחרץ. הוא נתחב חובת גלות לארץ גזירה לכל ימי חייו, אך קצות הדין התגלו במכה"ע, אולם רובם לא נתנו להתגלות ברבים, לבלתי הרגיו את הממלכה מן החוץ הנוגעת בדבר. כל עורכי מכה"ע קבלו צו ופקודה נמרצת להיחזר בלשונם לבלתי חסיר את המסכה הנסוכה על פני המשפט הזה.

מכה"ע אחרים הודיעו עניינים אחרים מן המשפט, ואולם עד עתה עוד השמועות סותרות ומכחישות אשה את רעותה. עפ"י מכה"ע אחרים לא נענש דרייפוס על אשר עשה, כי אם על אשר זמם לעשות...

הדגש היה על סודיות המשפט, על כך שפרטי האשמה אינם ידועים, מה שגרם לשמועות שונות. בכל זאת, הצפירה יכול היה להתנחם בכך שהעתון Le Temps גינה את "המעלילים על היהודים עלילות דרייפוס. אם דרייפוס טמא ואשם - הוא לבדו עווננו ישא", אמר העתון הצרפתי. בעיה קטנה: בדיווחים הקודמים לא התייחס הצפירה, שהסתמך כאמור על עתונים וסוכנות הידיעות הרשמית, אל המסע האנטישמי בעוד שבהמליץ הופיעה כבר כתבתו החריפה של לודויפול. ב-26 בדצמבר 1894 דיווח העתון על הגשת הערעור של דרייפוס אך גם על כך ש"פרטי הדין והמשפט של דרייפוס עודם סתומים וחתומים". פרט לבעיית סודיות המשפט הובאו גם תגובות העתונים בגרמניה שנטו כמובן, לתמוך בחפותו של דרייפוס:

בברלין ישוהו ברבים בדבר משפט דרייפוס. מה"ע [מכתבי העת] הביאו רגשי תמהונם על העונש החמור, ואחר מנושאי המשרה הגבוהים גלה את דעתו כי לממשלת אשכנז לא היה כל שיה ושיג עם דרייפוס.

תגובתו הראשונה של סוקולוב התפרסמה רק ב-31 בדצמבר 1894, במדרו "דברי הימים":

גם בצרפת לא ראינו מראות נחמדים בימים אלה. פקיד צבא נחשד על עוון גדול מאוד וגם נשפט וגם נענש. אם באמת טמא ואשם הפקיד הזה, כי עתה היטיבו השופטים לענשו עונש חמור מאד, אך איה איש

של הנספח הצבאי הגרמני. אך בשום מקום לא נאמר כי דרייפוס ערך "יודיו" זה באוזני העתונאים. סוקולוב חיבר ו"עיגל" את הפינות. גם ציטוט "מכה"ע רבים" בלי לנקוב בשמם ובנסיונותיהם, היודעים לספר על תכונותיו השליליות של דרייפוס כהוכחה לבגידתו ולחסר אמינותו, הוא צעד מוטע ומטעה של העתונאי סוקולוב שלא היה במקום ולא הכיר את האיש והנסיבות. ה"קונצנזוס" האנטי דרייפוסארי שלודויפול יצא כנגדו בתוקף רב, אומץ בלי מאמץ מיותר על ידי סוקולוב.

במאמר בשני חלקים בגיליונות ה-9 וה-10 בינואר 1895, תחת הכותרת "משפט נורא" הציג סוקולוב את עמדתו הנהרצת כלפי המשפט והפרשה.

החלק הראשון הוקדש להרצאת העקרונות המקודשים בעיני סוקולוב בנושא אורחותם של היהודים במקומות מושבם.

בתחילתו הוא הביע צער על כי "אנשים חכמים ונבונים, אשר כישרון במ לעמוד במקום גדולים ולהיות מופת לרבים ידכו ושחו תחת בני בליעל, ובלי משים יאבדו." הוא קיווה ש"לא לנצה יהגור הרשע גיל והצדק ילבש שממה, לא לנצה ינתנו בני עולה במרומים וישרי לב בשפל ישבו, כי יש עין רואה ואזן שומעת." העמדה כלפי דרייפוס ונחומינו לא יכמרו לדרייפוס, אשר בגד בממשלתו, ורגש חמלה לא יתעורר בקרבנו למראה הענש והקלון. זורע עולה יקצר און ואחריתו מרה כלענה. זאת החוקה לכל אזרח ותושב בארץ לדרוש את שלום ממלכתו, ולנו, בני ישראל, זאת היא אחת מהחובות הכי נכבדות אשר יקר ערכן לנו במאד מאד על פי הדת, וגם הבינה הישרה תאשר ותקיים את דברי הדת." דרייפוס הוא, אפוא, עבור סוקולוב רק משל להמחשת טיעונו, לא גיבור אירוע מוחשי שעליו, כעתונאי, להשתדל להגיע אל חקר האמת שבו.

במסגרת השיעור שלו באהבת המולדת הביא סוקולוב ציטוטים, מירמיהו, משלי, קהלת ומהמדרשים, כדי להדגיש שהתורה דורשת לשרת ולקבל באהבה את דינה של כל ממשלה, יהודית ולא יהודית, אוהדת או מפלה. הוא מזכיר בנדון את דברי רבי חנינא: "הוי מתפלל בשלומה של מלכות, שאלמלא מוראה איש את רעהו חיים בלעו." בחלק השני של המאמר טיפל סוקולוב ישירות בדרייפוס. מסקנתו ממה ששמע וקרא היתה חד משמעית: "הן נוכח כל הדברים והאמת האלה יראה כל איש כי רשע-כסל ודעה כוזבת ונפתלה ומשפט מעוקל הוא להשיא את כנסת ישראל אשם בוגד ופושע כדרייפוס. אם חטא ואשם האיש הזה, ראשית חטאו היתה לעמו ולתורתו."

תפישת האנטישמיות של סוקולוב מנוגדת לתפישת הציונית של לודויפול. עבורו, כמו עבור הוגי דעות יהודים ולא יהודים לא מעטים באותה עת, היהודים בעצמם הם שאחראים לליבויה של האנטישמיות או לדעיכתה. למרות הספקות שמעורר המשפט, גותר סוקולוב שביידי הדימוי החיובי שיש לו על צרפת ש"נתנה ליהודים משפטי אזרחים ותמלא ידם לכהן כהונה בכברי מדינה ולהיות חיילים בצבאות גיבוריהם..."

מעניין שסוקולוב היה מודע היטב לביקורת הקשה נגד הליכי המשפט ואף לא ייחס אמינות לניסיונות השונים להסביר את מניעיו של דרייפוס, אליהם התייחס לודויפול: "ועוד רעה חולה מזו כי עננה חשכה רובצת על כל המשפט הנורא. ואין יודעים דבר נכון וברור מה

ולתי השופטים אשר ידע במה חטא דרייפוס? הן שערי בית המשפט היו סגורים בעת המשא ומתן, וגם את שפתי עורך הדין סגרו בחותם צר, ואולם למרות המתג והרסן, למרות שהחכה אשר הטילו השופטים לתוך פיו, עוד התמלטה מפיו שיחה קלה אחרי גמר דינו של הנאשם, כי כל האשמה שנוסדה על מכתב בן בלי שם המיוחס לדרייפוס, והמומחים להכיר את כתבי היד היו חלוקים בדעותיהם, אם באמת זה הוא כתב ידו של דרייפוס או לא. אמנם אין לערער אחרי מעשה בית דין כלום. השופטים הרצו משפט - לפי ההשערה עפ"י רוב דעותיהם של המומחים... אך דעת הקהל סותבת אל מקום המשפט גם את היהודים פקדי הצבא וגם את כל הנקרא בשם דרייפוס..."

סוקולוב הלגליסט נמנע מלהביע דעה מפורשת, אך הוא ביקר את סודיות המשפט והביא את טענות עורך הדין של דרייפוס לגבי ההוכחות. הוא נשאר נאמן לכלליו ש"אין לתרהר אחרי מעשה בית דין כלום" ומשפטם של שופטים צבאיים צרפתים נאמן עליו כמו כל משפט אחר. ב-3 בינואר 1895 דיווח הצפירה על כך כי "כל מכה"ע מגששים באפלה על אודות עניין דרייפוס," והביא את השמועות ששר המלחמה מרסיה יום את הפרשה כדי לתפוס את השלטון. העתון הרגיע את הקוראים כי טקס שלילת הדרגה לא ייערך "בריש גלי קבל עם" אלא "בחצר בית מהנה הצבא" מחשש לפרעות. בדיעבד אנו יודעים שב"אקול מליטר" היה בכל זאת מקום לצופים לא מעטים.

בגיליון ה-8 בינואר 1895 הובא דיווח אופייני ל"סינתזה" שעשה סוקולוב בחומר שהגיע אליו מפריס:

למשפט דרייפוס גדולים הקרי לב. כל מכה"ע מספרים, כי בעת אשר הוצב דרייפוס על עמוד הקלון לעיני שלושת אלפים אנשי צבא להפשיט ממנו את בגדי השרד ולהבוותו קרא פעמיים: הנני נשבע בהי אשתי ובני, הנני נשבע בכל דבר קדוש ויקר אל לבי, כי אנוכי חף מפשע. ויען העם: מות ואבדון לבוגד! ובעת אשר העבירוהו לפני העם וירא את סופרי מכה"ע ואו קרא אליהם: הגידו לעם, כי נקי אנוכי מחטא, כי אך כתבים קלי ערך אשר אין תפץ בהם הוצאתי מידי בתקותי להשיג בעצם כתבים מביאים תועלת לממשלתנו. ואו קראו פקדי צבא אחרים: הלאה יהודה איש קריות (יוראש) ודרייפוס הוסיף לאמר: זכרו, כי בעוד ימים ושנים צדקתי כאור תצא ומרשיעי יסגו אחורי! מכה"ע רבים מביאים את הדברים האלה ואומרים, כי הדין והמשפט הוכיחו את רשעת הנאשם. כל מכיריו יודעים, כי ידיו רב לו להונות בדבריו את כל הקרב אליו, כי פיו חלק מחמאות, ובכל זאת שבע תועבות קננו בלבו!

העיבוד ה"חופשי" הזה של מברקי סוכנות הידיעות וקטעי דברים מעתוננים צרפתים עיוותו עובדתית את "הודאתו" כביכול של דרייפוס בפני העתונאים על שהעביר מסמכים חסרי ערך למפעילו הגרמני בתקווה לקבל בתמורה מידע בעתיד. סוקולוב פשוט "חיבר" שני סיפורים שונים. בשיחה שקיים עם הקפיטן לברן-רנו שבא ללוות אותו לטקס, סיפר דרייפוס על הצעה שקיבל מרס"ן קלאם מהמטכ"ל להסכים ל"עסקה" שבמסגרתה יודה שניסה "למכור" סודות "לא חשובים" - הצעה שאותה דחה. לברן סיפר על כך לכמה קצינים ואלה העבירו סיפור משובש לעתונות. באותו לילה סיפר לברן עצמו את הסיפור במועדון "פולי ברזר", שם בילה עם ידידים, וכתב לה פיגארו שנכח במקרה במקום מיהר להעביר למערכת את דבריו. הסיפור גרם מבוכה לשלטון לא בשל עניין ההודאה אלא בגלל האשמה הישירה

לחוס על עמו ועל תורתו. אבל אם חטא דרייפוס או לא - אין אנתנו להגיד דבר ברור. לפי פשוטו של מקרא, בבית דין אשר שפט את דרייפוס ישבו אנשים חכמים ונשואי פנים, פקידים מצוינים, רחוקים משלמונים ונזירים מתאות נקם וקנאה, ואם פה אחד חיבו את דרייפוס, הרי בלי ספק מצאו את עונו...

סוקולוב המשיך לדבוק בגרסתו ולהביא הוכחות, כביכול, לאשמתו של דרייפוס. למשל בהצפירה מה-4 בפברואר 1895, תחת הכותרת "איך נגלה עון דרייפוס", הובאו ציטוטים מהעתון לה פטיט רפובליק שסיפר, כי משרת "ליברלי" מצא בבית ציר גרמניה את ה"כתבים" המרשיעים. שלושה מתוך המישה מומחים שבדקו זאת החליטו, כי זה כתב ידו של דרייפוס, אך שר המלחמה מרסייה החליט לחכות "בטרם יהיה עון הבוגד נכתם באותות ובמופתים". אז הביאו מסמך נוסף, אבל השר לא שוכנע עד אשר קרא לדרייפוס והכתוב לו "סודות" שלא נשלחו לתעודתם, אך הם נמצאו, בשלישית, בבית הציר הגרמני. רק אחרי המכתב השלישי שבו ויהו המומחים את כתב ידו של דרייפוס הוחלט לעצור אותו, כי "נכתם עונו באותות ובמופתים נאמנים". הסיפור הזה, המצוץ מן האצבע, הביא את עורך הצפירה למסקנה, כי "כל איש זולת דרייפוס לא יכול היה לדעת מאומה מן הסוד הכמוס אשר נמסר לו."

לזכותו של סוקולוב יאמר, כי אחרי המהפך הכפול - כלומר הסתפחותו למחנה הציוני וחשיפת המזימה נגד דרייפוס, הוא השקיע את כל יכולתו וכשרונו כעורך בסיקור הפרשה המהודשת. הצפירה שנכשל בשלב הראשון מול המליץ משום שעורכו העדיף לבטא את תמונת עולמו במקום לדאוג לסיקור אובייקטיבי ככל האפשר של הפרשה, השתמש הפעם בפרשה כדי להכות את היריב שוק על ירך. לפרשה ולמשפט המהודש הוקדשו עמודים שלמים, חלקם "סינתזה" של סוקולוב, הפעם "בכיוון הנכון". חלקם דיווחים החתומים "נפ"פ" ו"בט"ט" שאינם אלא דיווחי העתון האוסטרי נויה פראיה פרסה (שבו עבד הרצל) והגרמני ברלינר טגבלט, שהגיעו לוורשה בזמן, בעוד שהמליץ שקיבל אותם כעבור יממה, גאלץ להסתפק בדיווחי סוכנות הידיעות הרוסית.⁷ וכדי להשלים את "החזרה בתשובה", נקט סוקולוב בצעד שכל איל עתונות בתקופתו וגם אתריה היה חושב עליו: הוא "קנה" את הנשק הלא כל כך סודי של היריב ושכר את שירותיו של אברהם לודויפול ככתב הצפירה בפריס. לודויפול סיקר את פרשת דרייפוס עבור הצפירה והשקיע בדפי העתון הזה את מיטב להטו וכשרונו, כפי שעשה בשעתו, בודד נגד הורם, מעל דפי המליץ.⁸

המגיד לישראל

המגיד לישראל של קרקוב הוא המשך להמגיד (ובמשך תקופה קצרה המגיד החדש). יעקב שלמה פוכס (1867-1938) ערך את העתון בתקופתו הברלינאית. אחיו יצחק שלמה שהיה כשנה שותפו לעריכה שב לעירו, פריס. לפוכס היתה אפוא "שלוחה" בעיר האורות. על פי הצהרת הכוונות של עורכו, "הרעיון הלאומי ורעיון ישוב ארץ ישראל" יהיו בראש מעייני המגיד החדש (גיליון א', 1893). פוכס עצמו היה פעיל ב"חובבי ציון". כמו המגיד המקורי, ראשון השבועונים העבריים (ליק, 1856) - נשאר גם ירשיו בעלי תדירות הופעה שבועית בניגוד ל"שני הגדולים" האחרים המליץ והצפירה. מבחינת הלחצים לתגובה

חטא דרייפוס ומדוע חטא. "אומרים שמכר סודות" בעד בצע כסף, אבל האיש הזה הוא עשיר רב אוצרות... הצרפתים ראו מעשה ונזכרו משל קדמוני הכל מהאשה, ותאבי חדשות יצאו לחפש את עקבות בת חוה אשר נתנה לבן אדם זה מפרי העץ ויאכל". זו לא נמצאה. השערה אחרת: "אולי רוח שיגעון צרר את דרייפוס בכנפיו... וכבר החלו תלמידי לומברו [קרמיניולוג יהודי איטלקי, בן התקופה], הבקיאים בדיני נפשות להגביה עוף על כנפי הדמיון ולקרא שם לשיגעון נבער זה." אשר לתקווה כי המשפט ייתן את התשובות - "כי שם תוסר המסכה הנסוכה על פני תועבת דרייפוס, אך גם התקווה הזו תמה נכרתה." הסניגור "דעמאנוש [דמאנו] הודיע, כי כל האשמה תלויה במגלה אחת קטנה כפסת יד", והוא משוכנע בצדקת מרשו. כל זה לא שכנע את סוקולוב:

אין אחר מעשה בית-דין כלום! דרייפוס ישולח עתה מחוץ למחנה צרפת, אך מחוץ למחנה ישראל כבר שולח ברגע הראשון אשר השיאנו יצרו לבגוד בארץ מולדתו. אם באמת חטא ואשם האיש הזה, עונו נכתם על לוחות קורות עמו כי דרייפוס עשה את ההפך מכל אשר הורונו מחוקקינו ונביאינו וחכמינו. דרייפוס עשה את ההיפך מן הלקח הטוב אשר הוא חותם תכנית ותורה תעודה לבני עמנו מדור ודור ועל כן אם נכון פשעו לא לנו הוא.

סוקולוב דאג לסייג את התבטאויותיו כלפי דרייפוס בכמה "אם", אך התניה זו לא הפריעה לו להסיק מסקנות. כאמור, עבורו כפרשן המידע הוא רק משל. סגנונו המליצי העשיר רצוף ציטוטים מתהילים, עמוס, דברים ויהוה אל - אך הכתיבה העתונאית מסורבלת הרבה יותר מסגנונו הענייני המודרני של לודויפול. סרבול זה הגיע לשיא במאמר נוסף שפרסם סוקולוב חמישה ימים אחר כך ושנועד, ככל הנראה, לתקן את רישומו הקשה של המאמר הקודם. טקס ההשפלה, התחזקות הגל האנטישמי, עיון בעתונים הצרפתיים והיהודיים ומאמרים בעתונות הגרמנית שהגיעה אליו, הקו הדרייפוסני הברור של המליץ, תגובות בעולם היהודי ויש להניח שגם תגובות בקרב קוראי הצפירה - כל אלה הביאו אותו למעין הצטדקות שבאה לידי ביטוי בכתיבה ב"זיגונים", תוך פלפול המנסה לשלב דברים והיפוכם, שאיננו כתיבה דיאלקטית ואין לו מקום בפובליציסטיקה העתונאית אשר כוחה בבהירותה ובפסקנותה.

המאמר הופיע במדור "דברי הימים" מה-15 בינואר 1895, וכותרותיו: "משפט דרייפוס - מי הצדיק ומי הרשע? - ספקות והשערות - דבר מה"ע האשכנזים".

סוקולוב פתח בטיעון הלגליסטי שעליו כבר הוזר. ראשית, סודיות המשפט:

המשפט היה סגור חותם צר, ומה"ע של הממשלה לא יכלו גם לבאר: מדוע היה המשפט הזה כמעשי בראשית וכמעשי מרכבה שאין דורשים בהם ברבים. יען כי הבאור בדברים אלה היה יכול להסיר את קצה המסך, ואז מי יודע אם לא היתה אחרית המודיעין האלה כאחרית דרייפוס... על המשפט הזה כבר דיברנו במאמר מיוחד. לא נביאים ולא בני נביאים אנתנו. הענן הרובץ על פני משפט דרייפוס הוא כבד מאוד וגם עין בקורת חודרת לא תבקיע לה דרך בערפל הזה. אחת נדע, כי דרייפוס נענש כבוגד בארץ מולדתו. אם באמת בגד בארץ מולדתו, אז הנה אנתנו הראשונים לשימו לדראון, יען כי הוא יהודי וחובתו היתה

לא הוכנה המכונה הזו ע"י צוררים נבלים משטינים, אשר הפצו להפיל למשואות איש-חיל עברי למען לא יוסיף קום? אהה, מי יודע אם לא ירה על יתר מרחוק אחד בני בלי שם, הפרים ושורצים בימים האלה בארץ צרפת כארבה לרוב חץ שחוט על עברי האמלל ויחד עמו על כל בני ישראל?"

זוהי, אפוא, התפישה ה"ציונית" של האנטישמיות ולכן התשובה ברורה לפוכס: "לא, דרייפוס אינו נבל שפל, הוא איננו פושע מבטן... הנה, בעוד אשר לכל ישרי לב כחידה סתומה הוא משפט דרייפוס, לצוררינו ברור הוא כשמש כי יד כל היהודים באמצע! כל היהודים, עם כבד עון מבטן ומלידה, חטאו חטא גדול ולא דרייפוס לבדו!" המגיד לישראל הקדיש סידרה ל"יהודים בצרפת ודברי ימיהם". הישגי שוויון הזכויות בן מאה השנים היו ידועים לו, אך גם חוסר התקווה שלהם מול האנטישמיות המובנית בתברה. בסוף המאמר הביע פוכס תקווה שהבוגד האמיתי "יבוא על ברכיו ויאמר: חטאתי! כבר היו מעשים כאלה!... ועד העת ההיא משפט דרייפוס כחידה סתומה תהיו!"

התקווה ל"הפי אנד" אינה מכסה על כך שכציוני אין לפוכס אשליות לגבי שוויון הסיכויים של היהודי גם מול "שופטי צדק".

בארץ ישראל

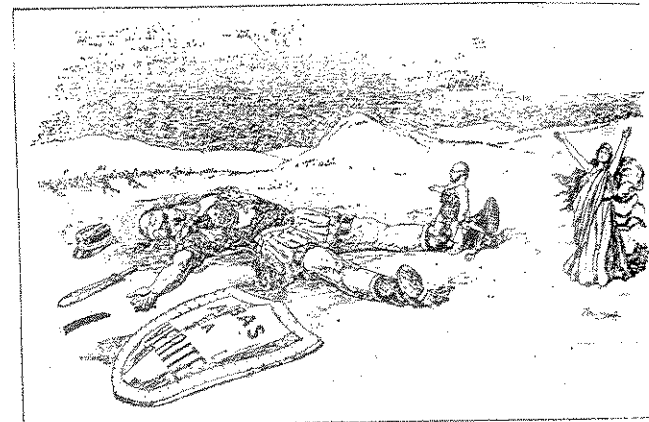
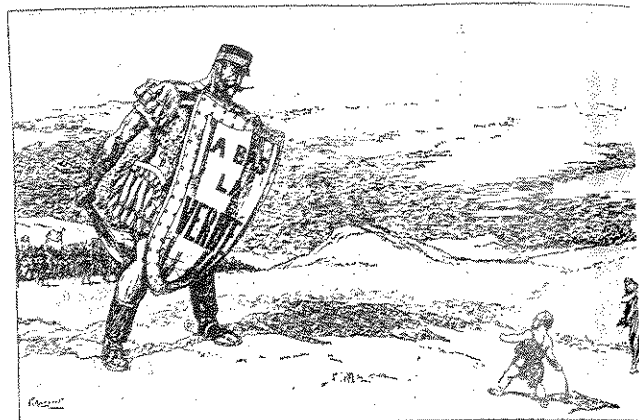
שתיקת ה"חבצלת"

כל ניסיון להסביר באורה מנומק את שתיקתו המוחלטת של השבועון חבצלת בנושא פרשת דרייפוס, בתקופה הנדונה במאמר זה, מצריך מסגרת נפרדת. עתונו של ישראל דב פרוימן היה בעת ההיא ביטאון של היישוב הישן ושל החוגים החרדיים שבו. הוא התנגד בחריפות ל"חיבת ציון" ולעתונו של אליעזר בן יהודה. נראה, כי היה לו חלק במעצרו של אליעזר בן יהודה ובהפסקת הופעת הצבאי (ראו להלן). לעתים קרובות התעלם העתון מסיקור נושאים ציוניים "לאומיים". עם זאת, ניתן למצוא בו ידיעות רבות על האקטואליה המדינית בצרפת בתקופה הנדונה. נראה, כי בשל יחסיה המיוחדים של הקיסרות העות'מאנית עם צרפת, וחלקה של יהדות צרפת ביישוב ארץ ישראל, העיסוק בפרשת דרייפוס עלול היה להתקבל כ"בחישה" בענייני הממשל. דווקא על רקע אווירת ההלשנות ופרשת בן יהודה, התנהג החבצלת במשנה זהירות. במלים אחרות: העתון לא פרסם דבר על ראשיתה של הפרשה.

הצבאי

הצבאי, שבועונו של אליעזר בן יהודה, ביטאון החוגים הלאומיים והמתקרמים ביישוב החדש (התלוי במידה רבה בברון רוטשילד בצרפת) וחובבי ציון, "החמיץ" את תחילתה של פרשת דרייפוס. בשלהי 1893 נסגר העתון ליותר משנה בגלל פרסום מאמר על החשמונאים, שהשלטונות התורכים, אחרי הלשנה "מתאימה", ראו בו משום קריאה למרד. בן יהודה נעצר לזמן קצר, ולאחר מכן נשפט. בתום מאבק משפטי ממושך - יצא זכאי. העתון חידש את הופעתו בט"ו בסבת תרנ"ה (12 בינואר 1896).

מקורותיו של אליעזר בן יהודה באשר לראשית פרשת דרייפוס

דוד (אמיל זולה) נגד גוליית (שונאי דרייפוס), שעל מגינו כתוב: הלאה האמת. לבסוף האמת ניצחה (לייף, ניו יורק, פברואר 1898)

מיידית יכול היה פוכס לקחת "פסק זמן" ממושך יותר. מקום הופעת בגליציה, בתחומי הקיסרות האוסטרית-הונגרית, העניק לו גישה חופשית יותר לעתונות האוסטרית והגרמנית, וכמובן, גם נטייה לראות את המתרחש מבעד למשקפתן.

בגיליון ה-17 בינואר 1896 הופיע מאמר מערכת של פוכס שכותרתו "חידה סתומה". כבר בתחילתו הוא כינה את דרייפוס בשם "הבוגד" במרכאות כפולות ומכופלות, כפי שעשה לודויפול לפניו. כמו סוקולוב הוא בטח בשופטים, "ראשי אנשי חיל... ידועי שם כבוד... משפטם הוא משפט צדק", אך עמדתו כלפי המשפט שונה בתכלית. דרייפוס וסנגורו, הוא אמר, מכחישים בתוקף את האשמה, ועל פי התרשמות המשקיפים בטקס שלילת הדרגה, "כל העת אשר עמד דרייפוס על הככר לעיני שופטיו, לא היה מראהו כמראה פושע... המשפט התקיים בדלתיים סגורות, אך גם כך התברר ש"לא נודעה גם לשופטים כל סיבה אשר יכלה להמריץ את דרייפוס לגלות את סודות תכסיסי מלחמות ארצו לממלכה אחרת... השופטים "חרצו משפט ולא ידעו עד מה... ולכן השאלה עומדת בתקפה: האם חטא באמת דרייפוס? ושאלה זו גוררת שאלות נוספות: "האם לא עשתה פה יד זרה את מעשה? האם

דרייפוס יהודה הפשי

תלגרים מסופרנו המיוחד א לודויפול.

גייש ייב בתים וזאטען ון חסריי עקע יאנע בליהן.

בכח החקים בנוגע לדמעטת מספר שנות
הענש למי שנפסק דינו למשמר קל וזהו
הבוש קדם פסק הדין במאמר יתר קשה
ממה שנפסק עליו

תנתן ח פ ש ה ל ד ר י פ ו ס

בתנאים הקבועים לזה

צאתו לחפשי יהיה בקרוב.

א בן יהודה

הסוף הטוב: "דרייפוס יהיה חופשי" – ידיעה בהצבי של בן יהודה, 1898

שבויעים קודם לכן, של דרייפוס לאי רה, כדי להמתין שם לביצוע גזר הדין, במהלך העלאתו לספינה אירעו תקריות אנטישמיות חריפות, ודרייפוס הותקף והוכה. אך ההתבטאויות האנטישמיות אינן נזכרות כאן (ככל הנראה בגלל תלות במקורות, שלא הזכירו אותן): "כאשר הובל דרייפוס להספינה לדרכו לאי ריה, התנפל עליו ההמון במכות ובמטות ומקלים והשוטרים היו חסרי כח להגן עליו ורק בקושי יכלו להביאו להספינה."

באותו גיליון, במדור "בת קול מהעתונים", הביא בן יהודה את סקירת העתונות העברית והיהודית על הפרשה. וכאן באה שיטתו הסלקטיבית לביטוי מלא.

"כל העתונים היהודים עוסקים עוד במשפט דרייפוס ובפרט במעשה העתונים הצרפתים המנאצים את שם ישראל בגללו. סופר אחד בהמליץ באר במאמר גדול עד כמה מספק הדבר אם באמת הטא דרייפוס ואשם חותם בדברים האלה..." וכאן הובאה מסקנתו ה"ציונית" של M, הלא הוא אברהם לודויפול. "ברוח זה הזה דבר גם המגיד", המשיך בן יהודה וציטט ממאמרו של פוסק.

רק נחום סוקולוב נעדר מרשימת הציטוטים הזאת. אין להניח כי עתון הצפירה בניגוד לעמיתו, לא הגיע לידי בן יהודה. סביר יותר להניח כי התזה של סוקולוב לא "הסתדרה" עם הרעיון שאותו ביקש עורך הצבי לבטא באמצעות הציטוטים.

בגיליון 6 (מה-16 בפברואר 1895) ציטט בן יהודה באותו מדור, "בת קול מהעתונים", ממאמרו החריף של לודויפול על יהודי צרפת ה"נרדמים" שנדפס בהמליץ ב-29 בינואר (וראו לעיל). בשלב זה של הפרשה, מלאכתו של בן יהודה נעשתה, אפוא, בידי אחרים.

היו עתונים צרפתים שהגיעו אליו מפריס (שאותה הכיר, כידוע, היטב ושמר על קשר עם צרפת ועם תרבותה), מברקים מסוכנויות שהעתיק באיחור, ובעיקר - העתונות העברית באירופה. בדיווחים שהופיעו החל מן הגיליון השני הקפיד אליעזר בן יהודה שלא להביע את דעתו באופן ישיר במאמר תגובה או אחר. נראה, כי טראומת המעצר וסגירת העתון יכולות להסביר זהירות זו. אבל באמצעות ציטוטים סלקטיביים הוא לא הותיר ספק לגבי עמדתו ה"דרייפוסארית"

בגיליון 2, מה-19 בינואר 1895, שבויעים לאחר טקס שלילת ההרגה, פרסם בן יהודה רשימה תחת הכותרת "משפט פקיד הצבא דרייפוס" שהתבסס על דיווחי לה פיגארו:

אודות פקיד הצבא דרייפוס, אשר נשפט בעון גלוי סודות המלחמה לממשלה נכריה, ספר עד שמיעה בעתון הצרפתי פיגארו, אשר לא הצטיין בתבה רבה לנאשם, כי בעת סדר פסולו מעבודת הצבא קרא דרייפוס וחזר וקרא שלש פעמים: נקי אני, תחי צרפתי! ובבוא פקיד הצבא הקפיטן לברן להובילו אל מקום המעשה, דבר לו דרייפוס אודות המשפט ואמר כי פסק הדין הוא העון היתר גדול שנעשה בשנות מאות האחרונות. ובעוד שלש שנים יתברר הדבר ויצא כאור צדק, כי משפתחו לא תתן כי ישאר חשך השקר הזה עליו, כי הוא עשיר, כי הוא לא אהב לא שתיה ולא משחקים ולא היתה לו כל סבה לבגד בארצו, וכי כל האשמה אשר טפלו עליו מיוסדה רק על פסות גיר אחדות שנמצאו בסל הנירים הקבועים בבית אחד מצירי הממשלות בפריס, והבודקים האומרים אשר נמנו לחות דעתם אם זה כתב ידו של דרייפוס היו חלוקים בדעותיהם ושנים מהחמישה אמרו כי לא כתב ידו הוא וכי שר המלחמה בעצמו יראה בקרוב כי הוא, דרייפוס, נקי, ובעד אשמת שקר שפטוהו. למחרת היום, שהתפרסמה בהפיגארו השיחה הזאת שבין דרייפוס והקאפיטאן לברן, הודיעה וורת [מרדך] המלחמה רשמית כי פקיד הצבא הנה אומר כי הוא לא ספר לשום סופר עתונים שיתה כזאת. על זה ענה הפיגארו כי אמנם לא לסופר עתונים ספר לברן הדברים האלה, כי אם דבר כזאת בסוד ידידיו ובני ביתו, ועוף השמים הוליך את הקול למערכת הפיגארו.

בניגוד לסוקולוב (ראו לעיל), הביא בן יהודה בצורה מדויקת את דברי הקפיטן לברן, כפי שציטטו בלה פיגארו וניצל אותם כדי להתייזב מאחורי הכחשותיו של דרייפוס, בלי להביע, לכאורה, דעה מפורשת משלו.

בגיליון 3 מה-26 בינואר 1895 הובאה במדור "חדשות בישראל" ידיעה מצרפת על המסע האנטישמי ועל צעדי הפיוס של הממשלה - העלאתם בדרגה של קצינים יהודים:

רבים מהעתונים מוסיפים לחרף ולבוות את שם עם ישראל בגלל הקפיטן דרייפוס, אך הממשלה הפצה להראות כנראה כי היא אינה משתפת בהשנאה הזאת ליהודים. ותעל שנים מפקידו הצבא בני עמנו, להמעלה היתר עלינוה במשרות הצבא, מעלת גינרל... ועוד, ראש הוורת הומין בראש השנה לקבלת האורחים בביתו גם את ראשי הקונסיסטואר של עדת ישראל, וידבר להם רגשותיו אודות ההבה של היהודים לצרפת...

כאן שילב בן יהודה הערה משלו, כדי להסביר כי מדובר, "כנראה", בהתערות הממשלה מן המסע האנטישמי.

בגיליון 4 מה-2 בפברואר 1895 התפרסמה ידיעה על העברתו,

ההתרחשות, בעוד שסוקולוב והצפירה עיבדו תומרים שהגיעו אליהם בצינורות תקשורת שונים על מגבלותיהם והטיותיהם. כאשר התחדשה הפרשה שכר סוקולוב את שירותיו של לודויפול כסופר הצפירה בפריס והוא סיקר עבורו את המשפט המחודש. זוהי הודאה בנצחוננו המוקדם ובכך הפך סוקולוב בכישרון את נצחוננו של לודויפול לנצחוננו המקצועי של הצפירה, שלא רק שהעלה את תפוצתו והביס את המליץ בסיקור הפרשה, אלא גם תפס, בסופו של דבר, את מקומו בתור ביטאון מרכזי של התנועה הציונית.¹¹ בארץ ישראל סיקר אליעזר בן יהודה את הפרשה תוך אהדה ברורה לדרייפוס, אך בזהירות מובנת לאחר תקופת הסגירה הארוכה של העתון ומעצרו בפקודת השלטון התורכי. גם הוא "פיצה" את הקוראים והתגייס לסיקור גרוב של השלב השני.

***

1. בעשרים השנים שלפני 1993 הופיעו בצרפת בלבד כמאתיים פרסומים על פרשת דרייפוס, על פי רשימה שערכה מוניק לוי. *Monique Levy, Vingt ans d'études historiques sur l'Affaire, Aperçu bibliographique (1973-1993)*, Archives Juives, Liana Levi, Paris, No. 27/1. 1994, p.88. לוי מעירה על מספרם המצומצם של המחקרים שנערכו בישראל ומעלה את ההשערה, כי בארץ ראו את הפרשה כעניין "צרפתי פנימי". התיאור המלא והמעודכן ביותר נמצא בספרו של ז'אן דני ברדן מן האקדמיה הצרפתית, Jean Denis Berdin, *L'Affaire, Fayard, Julliard, Paris, 1993*. דרייפוס, תל אביב, 1982.
2. על עתונים אלה ראו בספרו של Michael R. Marrus, *Les Juifs de France à l'époque de l'affaire Dreyfus*, Calman Lévy, Paris, 1972, pp. 171-178, 189, 245.
3. כהגדרתו של עמוס אילון, הרצל, תל אביב, 1982.
4. ראו: אלכס ביין, הרצל ודרייפוס, כתבות ומאמרים של הרצל על משפט דרייפוס (תרגום מאיר מוהר), תל אביב, תש"ה.
5. מאיר קוטיק, שם, עמ' 290.
6. ראו בקשר לכך את הפרק "התנועה הציונית, העתונות העברית ודגם 'האחריות הלאומית', בספרי מעריכים ומכתבי עתים, עיונים בתולדות העתונות העברית והיהודית, תל אביב תשנ"ט-1999, עמ' 105-120.
7. ראו זכרונותיו של בן ציון כ"ץ, על עתונים ואנשים, תל אביב, 1983, עמ' 33.
8. התגייסות הצפירה לסיקור הפרשה המחודשת הביאה את מספר חותמיו ל-12,000 - שיא בתולדות העתונות העברית עד אז. לפי של. ציטרון, "רשימות לתולדות העתונות העברית - הצפירה", העולם, גיליון 1/ 14.2.1990, עמ' 138.
9. וראו על כך, בהרחבה: יהושע קניאל (עורך), אליעזר בן יהודה בבית האסורים, ירושלים, תשמ"ד.
10. גליה ירדני, העתונות העברית בארץ ישראל, 1860-1904, תל אביב, 1969, עמ' 393.
11. אשר להיסטוריה של יהודי צרפת, תורמת הכרת מאמריו של לודויפול מתקופה זו להארת עמדתם של חובבי ציון המעטים שפעלו או בצרפת, פעילות זו הרכזה בעיקר סביב הסטודנטים היהודים הזרים (ובתוכם לודויפול) שנהגו להתכנס במסגרת "חברת הסטודנטים האירואליטים הרוסיים".

יידוש הפרשה שימש לכן יהודה עילה ל"עשרות מאמרים סוערים שעשו את ירושלים כמקרה מדי ערב שבת.¹⁰ הפעם לא החמיץ בן יהודה את הסיפור, אלא ניצל אותו היטב מבחינה עיתונאית וניצב בעצמו מאחורי התזות שעליהן הוא הגן.

הוא ישלוף עוד קלף וזו כבר לא הפתעה: אברהם לודויפול כ"סופרנו המיוחד" בפריס. לודויפול היה ה"מומחה" לדרייפוס שעתון המכבד את עצמו חייב היה לפרסם את כתבותיו.

סיכום

עתונות הקהילה היהודית בצרפת עצמה, אנוניור אירואליט וארשיב אירואליט, העניקה לתחילת פרשת דרייפוס טיפול זריר שאמנם קישר אותה לאנטישמיות, אך יצא מתוך הנחה שהפרשה היא זו שגרמה להתפרצות האנטישמית ולא שהאנטישמיות היא שהביאה לעלייה. מבחינה אידאולוגית - האמנציפציה, הרפובליקניות וההשתלבות בתכרה הצרפתית הם הערכים המרכזיים שעתונות זו ביקשה להגן עליהם מפני סיכויי הפרשה.

העתון המרכזי בבריטניה, ג'ואיש כרוניקל, נקט עמדה ברורה בזכותו של דרייפוס, כשהוא מעלה את החשד שהאנטישמיות הצרפתית היא בין הגורמים לפרשה, אך הוא מיקם אותה בתוך דימויים שליליים נוספים של צרפת ומערכת המשפט שלה שהיו מקובלים (ובעצם מקובלים עד ימינו) בודעת הקהל הבריטית, כלומר מתוך ראייה אידאולוגית המעוגנים בערכים לאומיים ותרבותיים בריטיים.

ניתוח הסיקור של השלב הראשון של פרשת דרייפוס בעתונות העברית באירופה ובארץ ישראל מצביע על חשיבות המרכיב האידאולוגי שבא לידי ביטוי בגישתם הציונית או הלא ציונית של העתונאים-עורכים וכתבים הנוגעים בדבר. מן הניתוח עולה בבירור כי העתונות הציונית, המליץ, המגיד לישראל, הצבאי - גרסה כי דרייפוס חף מפשע, וכי הוא קורבן לעלילה המבטאת את אופיה הבלתי ניתן לתיקון של האנטישמיות הצרפתית. מנגד, העתון הלא ציוני בימים ההם - הצפירה - המאמין בעתיד היהודים כאזרחים שווים זכויות באירופה, על פי הדוגמה הצרפתית - נטה להסכים עם הרשעתו של דרייפוס כדי להצדיק את טיעונו כי התנהגות היהודים משפיעה על הופעתה והיעלמה של האנטישמיות במקומות מושבם.

בסיקור הפרשה באה לידי ביטוי גם התחרות בין שני היומונים העבריים באירופה. בתקופה הנדונה במאמר זה יד המליץ היתה על העליונה, משום שעמדתו הכרוכה באידאולוגיה של העתון התבררה כנכונה ומתאימה למציאות, בעוד שעמדת הצפירה החמיצה את האמת ההיסטורית, בדומה למרבית המשקיפים בעתונות היהודית ולא יהודית. זוהי גם מעין התמודדות אישית בין שתי דמויות מרכזיות בתולדות העתונות העברית: עורך הצפירה נחום סוקולוב וסופר המליץ בפריס אברהם לודויפול. לודויפול הוא זה שניצח בהתמודדות גם בגלל הקונצפציה העיתונאית השונה של השניים. המליץ דיווח ממקום